

تبیین مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی مورد نظر مقام معظم رهبری و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران

محسن دیبایی صابر^۱

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تبیین مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی مورد نظر مقام معظم رهبری و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران صورت پذیرفته است. روش پژوهش توصیفی شامل؛ تحلیل اسنادی و نیز تحلیل محتوا بوده و رویکرد آن نیز کاربردی محسوب می‌گردد. جامعه، شامل دو بخش؛ متون مرتبط با مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی مورد نظر مقام معظم رهبری و محتوای چهار سند بالادستی نظام آموزش و پرورش می‌باشد که با توجه به ماهیت موضوع، از نمونه‌گیری صرف‌نظر شده و کل جامعه آماری مورد بررسی واقع شده است. ابزارهای اندازه‌گیری، فرم فیش‌برداری و نیز سیاهه تحلیل محتوای محقق ساخته بوده و داده‌های اسنادی به شیوه کیفی و داده‌های تحلیل محتوای با استفاده از شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون مورد بررسی قرار گرفته‌اند. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که: ۱. چارچوب مفهومی مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی مورد نظر مقام معظم رهبری را می‌توان در نه مؤلفه علم و معرفت، استقرار عدالت، اخلاق، ایمان، تلاش، کوشش، پرهیز از سطحی‌نگری، محوریت قرآن، خردورزی، استقلال و عدم وابستگی تدوین نمود. ۲. در مجموع ۲۴۵ مرتبه به مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی مورد نظر مقام معظم ره در اسناد بالادستی آموزش و پرورش توجه شده که میزان تراکم آن در مؤلفه ایمان با ۳۷ فراوانی و ۱۵/۱۰ درصد زیاد و در مؤلفه پرهیز از سطحی‌نگری و تقلید با ۱۶ فراوانی و ۶/۵۳ درصد بسیار کم می‌باشد. ۳. در بین اسناد مورد بررسی، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به سند تحول بنیادین (۱/۶۱۱) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به سند برنامه درسی ملی (۰/۲۸۳) بوده است.

^۱ استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول: m.dibaei1359@gmail.com)

کلیدواژه‌ها: مقام معظم رهبری، آموزش و پرورش، اسناد بالادستی، مولفه های تمدن نوین اسلامی، تحلیل محتوا.

مقدمه

تمدن از پدیده های مصنوع آدمی است، ما انسانها هستیم که تمدن را میسازیم. این سخن بدین معناست که تمدن اصولاً در نتیجه تلاش برای حل مسائل بشری ایجاد میشود. مقام معظم رهبری نیز در این خصوص می فرمایند «ما میتوانیم تمدن نوین اسلامی را برپا کنیم و دنیایی بسازیم که سرشار باشد از معنویت و با کمک معنویت و هدایت معنویت راه برود». ایشان در این خصوص معتقدند در شکل گیری این زندگی و تمدن نوین اسلامی - با این مختصات و ویژگی ها - نظام تعلیم و تربیت یک جامعه نقش مهم و حیاتی دارد.

تحقق آرمانهای متعالی انقلاب اسلامی ایران مانند احیای تمدن عظیم اسلامی، حضور سازنده، فعال و پیشرو در میان ملتها و کسب آمادگی برای برقراری عدالت و معنویت در جهان در گرو تربیت انسانهای عالم، متقی و آزاده و اخلاقی است که توسط آموزش و پرورش این مهم تامین می شود. بر این اساس امروزه به منظور رسیدن به این مهم شاهد تدوین اسناد و سیاست گذاری های زیر بنایی و بسیار مهمی از جمله «سند چشم انداز بیست ساله»، «سند نقشه جامع علمی کشور»، «سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت» و «برنامه درسی ملی» هستیم که هدایتگر و زمینه ساز تحقق تحول بنیادین در عرصه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران می باشند. از آنجایی که این اسناد بالادستی به عنوان نقشه راه و قطب نمای حرکت نهادهای فرهنگی و آموزشی کشور محسوب می شوند لازم است، از طریق بررسی محتوایی مشخص نمود که اولاً تا چه اندازه از مؤلفه های مربوط به مؤلفه های تمدن نوین اسلامی مورد نظر مقام معظم رهبری در این اسناد مورد تأکید قرار گرفته اند و ثانیاً این اسناد بر کدام یک از مؤلفه های مربوط به تمدن نوین اسلامی بیشترین تأکید را دارند.

بیان مساله و پیشینه پژوهش

«تمدن نوین اسلامی» تعبیری است که بسیار در سخنان آیت الله خامنه ای به کار رفته است. از منظر آیت الله خامنه ای، تمدن اسلامی با زندگی انسانی، ارتباط معنایی تنگاتنگی برقرار می کند. در این

زمینه، تعبیر «زندگی خوب و عزت مند» را به کار برده‌اند که چهار ویژگی کلان را برای زندگی انسانی در تمدن اسلامی میتوان برشمرد: (۱) علو معنوی و مادی؛ (۲) جهت مندی؛ (۳) نظم؛ و (۴) سازگاری با طبیعت و محیط. در این زندگی، شرایط به گونه ای است که انسان به غایات مطلوب آفرینش دست میابد. در هر یک از این موارد، ایشان به جزئیاتی اشاره دارند که در ادامه می آید:

زندگی خوب و زندگی عزت مند، محصول فضای تمدن اسلامی است که در سایه رشد مادی و معنوی برای انسان مهیا می شود. چنین فضایی زمینه سیر به غایات مورد نظر خدای متعال را برای انسان فراهم می کند: «تمدن اسلامی یعنی آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و از لحاظ مادی (در جای دیگری از تعبیر علو معنوی و مادی استفاده کرده اند) [۱] می تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد، زندگی خوبی داشته باشد، زندگی عزت مندی داشته باشد، انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت» [۲].

ویژگی مهم دیگری که ایشان برای زندگی در فضای تمدن اسلامی برشمرده اند، زندگی توأم با نظم است. ایشان این نظم را محصول علم، تجربیات خوب و پیشرفت های زندگی دانسته اند. البته جهت مندی و داشتن جهت درست در زندگی نیز از ویژگی های زندگی در تمدن اسلامی از منظر آیت الله خامنه ای است. به بیان دیگر، نظم زندگی تمدنی اسلامی جهت مند است که انسان را متوجه خدای متعال نماید. این معنا در بیان ایشان این گونه مطرح است که «تدین و تمدن چرا باید باهم منافاتی داشته باشند؟ تمدن یعنی زندگی توأم با نظم علمی، با تجربیات خوب زندگی، استفاده از پیشرفتهای زندگی و تدین یعنی جهت درست در زندگی داشتن، جهت عدل، انصاف، صفا، صداقت و رو به طرف خدا، اینها باهم چه منافاتی دارند؟! انسان می تواند با این جهت گیری، آن طور زندگی کند؛ کما اینکه خیلی از دانشمندان و متفکرین ما متدین بودند؛ خیلی از پیشروان همین تمدن کنونی اروپا هم البته عمدتاً در دوره های بعدی متدین بودند» [۳]. ایشان در توصیف زندگی ای که تمدن برای انسان رقم می زند، شرایط محیطی و جغرافیایی را هم وارد کرده اند و بر این اساس، تمدن واقعی برای مردم ایران را تمدن ایرانی برشمرده اند. تمدنی که هم با شرایط زندگی در این کشور در هم آمیخته و هم از استعداد ایرانی جوشیده باشد: «تمدن واقعی برای مردم ما تمدن ایرانی است؛ تمدنی است که متعلق به خود ماست؛ از استعدادهای ما جوشیده و با شرایط زندگی ما در هم آمیخته و چفت شده است» [۴]